فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده
www.jvfc.ir
دوره دوم، شماره سوم، پیاپی (۷)، پاییز ۱۴۰۰
صص ۲۶-۱۱

فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده
Future Cities Vision

تحلیل جایگاه شهرستان بستان آباد در منطقه آذربایجان شرقی (از منظر شاخص های توسعه اقتصاد محلی (LQ)

هادی اسکندری عین الدین، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران[۱].
حسین واحدی، دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی تهران، تهران، ایران.
سمیرا سعیدی زارنجی، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.
ناصر نوری زاده، دانش آموخته کارشناسی ارشد عمران ژئوتکنیک، دانشگاه آزاد، جلفا، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۷/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۲۲

چکیده

توسعه اقتصاد محلی، حاصل فرایند همکاری دولت و بخش خصوصی در مقیاس محلی برای دستیابی به رشد اقتصادی و اشتغال زایی بالاتر است. راهبرد توسعه اقتصاد محلی رویکردی است که در چند دهه اخیر برای بهبود شاخص‌های اقتصادی در کشورهای مختلف اتخاذ شده است. کاهش بیکاری، شناسایی پتانسیل های منطقه‌ای و افزایش درآمد و به تبع آن کاهش فقر، از نتایج پیاده‌سازی این راهبرد می‌باشد. در این تحقیق تلاش شده ضمن توجه به شاخص‌های اصلی توسعه اقتصادی در سطوح محلی و شهری به زمینه های اصلی توسعه اقتصاد محلی نیز توجه شود. تحقیق حاضر به لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش تحقیق توصیفی – تحلیلی می باشد و با استفاده از داده های اسنادی و آماری موجود، تدوین شده است. در تهیه پایگاه داده و تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزارهای آماری مانند Excel و Spss و از نرم‌افزار توصیف و پردازش داده‌های مکانی ArcGis استفاده شده است. براساس یافته‌های تحقیق، توسعه شهرستان بستان‌آباد در پیوند با گسترش مناسبات و ارتباطات اقتصادی با شهرهای مجاور و روستاها و توسعه اقتصادی بازارهای محلی صورت گرفته است. نتایج پژوهش حاضر نشان داد که شهرستان بستان آباد از قابلیت ها و توان‌های اقتصادی زیادی در بخش کشاورزی و صنعت برخوردار است. همچنین نتایج تحقیق نشان می‌دهد، با توجه به محدودیت های زیرساختی و زیست محیطی در توسعه اقتصاد محلی بستان آباد، در این راستا محدودیت‌هایی هم در زمینه اقتصادی و کالبدی وجود دارد که براساس تحلیل نتایج یافته‌های تحقیق، راهبرد توسعه اقتصادی شهرستان بستان‌آباد، باید مبتنی بر اولویت سرمایه‌گذاری در واحدهای کوچک صنعتی در سه بخش کشاورزی، صنعت و معدن باشد.

واژگان کلیدی: توسعه، توسعه اقتصادی، توسعه اقتصاد محلی (LED)، توان محیطی ، شهر بستان

۱. نویسنده مسئول : 71hadi.eskandari@gmail.com

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

مقدمه

برنامه توسعه اقتصاد محلی، اولین بار در سال ۱۹۶۰ در کشور آلمان برای اهداف اقتصادی تدوین و اجرا شد. با توجه به نتایج به دست آمده از اجرای این برنامه و تحقیقاتی که توسط نهادهای مختلف در سطح دنیا صورت گرفت، توسعه محلی شهرمحور در دهه های بعد توسط سازمان های بین المللی از جمله سازمان بین المللی کار(ILO)مورد توجه قرار گرفت. زیرا شهر به مثابه بخشی از سلسه مراتب نظام فضایی و عنصری مهم در تقسیمات سیاسی و جغرافیایی هر کشور که براساس مؤلفه های مختلفی مانند عوامل سیاسی– مدیریتی، جایگاه اقتصادی و اجتماعی، نقش مردم در فرایند توسعه و تعیین سرنوشت اجتماعی، سطح آگاهی، میزان علاقه مندی اجتماعی به مشارکت اجتماعی و ... امور مربوط به توسعه اقتصادی و اجتماعی در مقیاس محلی و در ارتباط با مقیاس های منطقه ای و ملی و گاه فراملی هماهنگ می‌سازد (احمدی پور،۱۳۹۵؛۲۱۵).

فرناند برودل، فعالیت انسان در عرصه اقتصاد را به سه لایه حیات مادی، بازار، سرمایه داری تقسیم می‌کند. اول «حیات مادی» که مشتمل بر امور روزمره و ریشه دار در سنن بسیار کهن است که بر اعمال و فعالیت های تکرارشونده و فراگردهای عملی و تجربی روزمره مبتنی بوده و خارج از مدار اقتصاد بازار می‌باشد این امور برای معیشت زندگی نوع بشر نسل به نسل منتقل شده‌اند، اما با ظهور و تثبیت نظام سرمایه داری از قرن پانزدهم میلادی تاکنون روبه تحلیل رفته اند. دوم، «اقتصاد بازار» که رفته رفته از سده پانزدهم بدین سو بر فراز توده عظیم حیات مادی میان جهان وسیع تولید و مصرف پیوند برقرار کرده و از این رهگذر کل تولید را به کل مصرف ارتباط داده است. سوم، «سرمایه داری» که در چارچوب ان فعالیت مستمر انباشت سرمایه به اجرا در می‌اید آن هم نه به انگیزه های نوع دوستانه که از بهر کسب سود هرچه بیشتر(Fernand Brode[1]l ,2009:29). حرکت، تغییر، تحول، دگرگونی و... جز سرشت جوامع انسانی محسوب می‌شوند و هرگز جامعه‌ای در حال سکون و کاملاً بدون تغییر نبوده است. (Azkya, 1989:13). طی قرون ۱۶ تا ۱۹ میلادی زنجیره‌ای از حوادث، به وقوع پیوست که منجر به ظهور سرمایه‌داری معاصر گردید و سیمای جهان را اساساً دگرگون کرد (Azkya, 1989:13). بعد از آن که دوره دولت شهرهای یونان باستان با ظهور امپراطور روم و در قرون وسطی به محاق رفت، از قرن ۱۵ میلادی به آرامی شهرها فرصت نقش آفرینی بیشتری در نظام اجتماعی ـ اقتصادی جوامع معاصر پیدا کردند. از نگاه برودل، لایه بازار، جایگاه مبادلات بازاری روزمره و تجارت واحدهای فضایی شهری و محلی است. از اوایل دهه ۱۹۹۰ به بعد، برخی از پژوهشگران تلاش در توسعه مدل جدیدی از سازمان‌یابی فضا داشتند که نقش روابط و پیوندهای بین شهری را در تحلیل نظام های شهری عمده کند و جایگاه هر شهر را نسبت به موقعیت قرارگیری آن در فضایی از جریان بسنجد (Kamagani[4]؛ 1997, Betn1997[3] , Ven Dernep[2],2002,1927) . کاستلز که از دهه های پایانی قرن بیستم کانون توجه خود را بر انقلاب فناوری اطلاعات و جوامع شبکه‌ای گذاشته، در ساختار اجتماعی جوامع انسانی دو مفهوم "فضای جریان‌ها و فضای مکان ها" را برجسته می کند. فضای مکان ها، به وسیله اقدامات سرزمینی دولت‌های برای اداره کشور و تضمین بقای سرزمین شکل می‌گیرند و عرصه حاکمیت دولت‌هاست. اما در فضای جریان ها که بر مدار جریان های سرمایه، پول، اطلاعات، تجارت و ... شکل می‌گیرد، مسیرها، رنجیره ها و شیکه ها ساخته شده و اهمیت پیدا می‌کنند. در فضای مکان ها بر تمایز فضای درون سرزمینی از فضای برون سرزمینی، بارتولید و حفاظت از سرحدات و ایجاد و توسعه زیرساخت های اقتصادی ـ اجتماعی و فیریکی تکیه می‌شود. به تعبیر دیگر کلیه خدمات دولتی و مشاغل مربوط به امور قانون‌گذاری، حفاظتی و امنیتی (نیروهای مسلح، پلیس، قوه قضائیه)، امور اداری و اجرایی‌در فضای مکان ها انجام می‌گیرند. از اینروه فضای مکان ها جایگاه انباشت سرمایه و قلمرو اعمال حاکمیت ملی دولت‌هاست. اما فضای جریان ها حاصل کارکردهای با رفتار شبکه ای بوده و در برگیرنده کلیه

1 Fernand Brodel
2 Ven Dernep
3 Betn
4 Kamagani

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

فعالیت‌های مرتبط با تولید و فروش کالاها در زمینه کشاورزی، معدن، تولید، حمل و نقل، عمده فروشی، خرده فروشی، خدمات حرفه‌ای و غیر حرفه‌ای، اطلاعات و تدارکات و ... است. از اینرو شهرها به عنوان جایگاه استقرار بازارها، از رفتار شبکه‌ای بر خوردارند و در کار تولید و بازتولید فضای جریان‌ها هستند (کاستلز و تیلر). در جمع‌بندی می‌توان گفت، دولت‌ها عرصه بازنمایی فضای مکان ها و عامل بازتولید انباشت سرمایه در این مکان‌ها هستند؛ شهرها، محل استقرار بازارهاو گره گاه‌های اصلی شبکه ها بوده و بازارها عامل تولید و بازتولید فضای جریان های اقتصادی و تجاری اند.

با توجه به مطالب پیش‌گفته، می‌توان گفت شهرها جایگاه فعالیت های شبکه‌ای در مقیاس‌های محلی تا مقیاس‌های فراسرزمینی هستند. چنانچه «جهانی‌شدن» که متکی بر فضای جریان‌هاست، سبب گذار از نظام اقتصادی «کشورپایه(Country-based)» به نظام اقتصادی «شهرپایه(City-based)» شده است(Lee, Wong & Law, 2007, p: 1). بنابراین به دنبال جهانی‌شدنِ اقتصاد و رشد بین‌المللی جریان سرمایه‌گذاری، فشار برای رقابتی شدن فعالیت‌های تجاری و خدماتیِ فراقلمروی مستقر در شهرها شدت یافته است(Scott, 2001, p: 88).

آرتور توماس بوگارت (۲۰۰۱) در پایان نامه خود به ارزیابی روند توسعه اجتماعات محلی در یکی از ایالات کانادا پرداخته است، او نشان می‌دهد که پس از تدوین راهبرد توسعه محلی برای شهر «winninpeg» در سال ۲۰۰۰میلادی، روند مشارکت ساکنان اجتماعات محلی در این شهر و به تبع آن توسعه کارکردهای اجتماعی مرتبط با شرایط محلی شتاب بیشتری گرفته است و انتظارات و برآوردها با روند برنامه ریزی شده کنونی در چشم انداز ۲۶ ساله آن (تا سال ۲۰۲۵) محقق خواهد شد. در این رساله، سرمایه اجتماعی و تقویت آن در سلول های بنیادی شهر مورد تأکید قرار گرفته است(Bugart,2001).سوزان رادشتورم (۲۰۰۳) به ارتباط مابین هویت شهری و بازیابی آن و دستیابی به پایداری به مطالعه موردی روی توسعه محلی قسمت‌های شمالی شهر تورنتو در کانادا می‌پردازد و تأکید می‌کند که در کلان شهرهای امروزی رمز دستیابی به توسعه پایداری شهری از طریق عامل حفظ هویت محلی و ایجاد نهادهای محلی برای تقویت و تداوم آن نهفته است. ضمن آن که تأکید می‌کند که هویت فرهنگی ممکن است به سرعت، با عدم برنامه ریزی مناسب و درخور از دست برود. لیکن بازیابی و تحقق مجدد آن به سهولت و درکوتاه مدت امکان پذیر نخواهد بود(Radeshtorm,2003).ایلو و همکاران (۲۰۱۰) در مقاله‌ای با عنوان «بهبود برنامه ریزی محلی، ویژگی‌های فیزیکی، ارزیابی شناختی و عاطفی، و فعالیت در دومحله در شهر رم پایتخت ایتالیا» با استفاده از مدل های خطی سلسه مراتبی نشان دادند که یک روش مؤثر برای شناسایی واحدهای همسایگی می‌تواند به بهبود امکانات تجاری محلی و اوقات فراغت مطمئن، تراکم استانداردساختمان ها، و بهبود فضای سبز کمک کند(Eylo at el,2010).

علی فیروز زارع و همکاران (۱۳۹۰) با ترجمه کتاب تحت عنوان «شناخت اقتصاد محلی» که در دو بخش تنظیم شده است، بخش اول به معرفی مباحث کلیدی پرداخته و رهنمودهای سریعی برای ارجاعات علمی موضوعات و سایر منابع در جهت کمک به رهبران دولت محلی، مدیران و دست اندرکاران توسعه اقتصاد محلی در خصوص هدایت ارزیابی اقتصاد محلی، فراهم نموده است. در بخش دوم این کتاب فهرستی از منابع تفصیلی و باجزئیات بیشتر، رهنمودهایی در مورد بیش از ۳۰ ابزار تحلیلی برای مشارکت کنندگان ارئه نموده که در راهبردهای توسعه شهری به کار رفته و مورد آزمون قرار گرفته‌اند(زارع وهمکاران،۱۳۹۰).حسن وحدانی (۱۳۸۴) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان «امکان‌سنجی ظرفیت‌های توسعه محلی جهت رسیدن به توسعه پایدار شهری) با ارائه شاخص‌های شهر پایدار و مطالعه امکانات و ظرفیت های بالقوه فیزیکی و انسانی در شهر تبریز در یک سطح عمومی و مکان مورد بررسی در سطحی خردتر نشان می‌دهد که جزء در موارد اندکی، برنامه های تنظیمی جهت توسعه نواحی شهری و به ویژه در سطح محلی بدون در نظر گرفتن توان‌های محلی بوده و عدم استفاده از توان مشارکت ساکنان محلی و در نتیجه ناآگاهی از خواسته‌ها و نیازهای سکنه به بلااستفاده ماندن از طرح‌ها و برنامه‌ها، به هدر رفتن بودجه‌های عمومی است. آنچه بیش از همه باید مورد تأکید واقع شود، شناخت ظرفیت‌های محلی بالقوه در جهت بهبود کارکردهای اجتماعی در سطح مناطق مختلف شهر است(وحدانی،۱۳۸۴).

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

پائین بودن سهم شهرستان از تعداد، اشتغال، ارزش‌افزوده و سرمایه گذاری مربوط به واحدهای صنعتی بزرگ، کوچک بودن مقیاس کارگاه ها و پائین بودن بهره‌وری نیروی‌کار در بخش صنعت شهرستان نسبت به متوسط استان، وجود صنایع کوچک پراکنده و غیرمتشکل و بهره گیری آنها از تکنولوژی پائین و درنتیجه تولید محصولات باکیفیت پائین و غیرقابل رقابت، عدم سرمایه گذاری و اهتمام کافی دولت در گسترش و ایجاد واحدهای صنعتی بزرگ در این شهرستان، عدم رغبت بخش خصوصی و سیستم بانکی به سرمایه‌گذاری در بخش معدن، استفاده از تکنولوژی پائین و کاربر در بخش معدن، نزدیکی به شهر تبریز و عدم ایفای نقش شهرهای میانی و ارتباط‌مستقیم روستاهای این شهر با مرکز استان (شهر تبریز)، در زمینه کشاورزی نیز نبود میادین تره‌بار در شهرستان و صادر کردن مستقیم محصولات کشاورزی از روستاهای شهرستان بستان آباد به مرکز استان، بنابراین شناخت این مسائل در این شهر ضرورت پیدا کرده و به عنوان مسأله تحقیق مطرح گردیده است. در همین راستا دونوع سؤال مطرح میشود: ۱.موقعیت کارکردهای اقتصادی شهرستان بستان آباد نسبت به شهرها و شهرستان‌های اطراف چگونه است؟ ۲. نقش عوامل و عناصر محلی حوزه نفوذ بستان آباد در توسعه اقتصادی این شهرستان چیست؟

شناخت هر پدیده ایی به درجه شناخت ما از فرایند تاریخی آن پدیده بستگی دارد. فرایند تاریخی بدان معنا نیست که پدیده را در بستر تاریخی آن منجمد کرده و از پدیده ایی سیال، شیئی جامد بسازیم، فرایند تاریخی کمک می‌کند تا نحوه شکل‌گیری پدیده و عناصر مؤثر بر آن کشف و سپس آن را در طول زمان موردبررسی قرار دهیم. آنچه در این فرایند اهمیت دارد، ادراک درست از شرایط عام و شرایط خاصی است که بر تحول پدیده و سیالت آن مؤثر می‌افتد. شرایط عام دریافت اوضاع‌واحوال کلی را میسر می‌سازد که پدیده صرف‌نظر از هر شرط دیگری در آن شکل می‌گیرد و تحول می‌یابد، به عبارتی روشن‌تر وجود شرایط عام را می‌توان شرط لازم برای تکوین این پدیده دانست. شرایط خاص، اجازه شناخت و درک خود پدیده را آن‌چنان‌که هست فراهم می‌آورد. شرایطی که پدیده در آن تحول خاصی می‌پیماید و در بستر زمان شکل دیگر می‌یابد. شکلی که پدیده را از دیگر پدیده‌های مشابه متمایز می‌کند و به دیگر سخن وجود شرایط خاص را می‌توان شرط کافی برای تحول پدیده دانست (حبیبی،۱۳۸۹:۱).

توسعه اقتصاد محلی

توسعه اقتصاد محلی از نظر راجرسون [1]، رویکردی است که در چند دهه اخیر برای ایجاد رشد اقتصادی متوازن در کشورهای مختلف اتخاذ می‌شود. یکپارچه و چند رشته ای با هدف کاهش فقر از طریق رشد اقتصادی به نفع فقرای یک جامعه است. این امرشامل حمایت از فعالیت های اقتصادی پایدار در شهرداری‌ها و یکپارچه سازی اقتصاد است. در بسیاری از مناطق جهان، واقعیت بحران اقتصادی موجب جستجو برای جایگزین‌های رشد نوآورانه و محلی شده است که در ادبیات این موضوع غالبا توسعه اقتصاد محلی نامیده میشود(Dichotomy,1996 ، ؛ Astor1990؛ Zayjer1993). ویژگی‌های کلیدی توسعه اقتصاد محلی، تشویق رشد اقتصادی و تنوع بخشیدن به پایه اقتصادی محلی با بخش‌هایی است که معمولا و کاملا متفاوت از بخش‌هایی هستند که مشکلات را تجربه کرده‌اند. توسعه اقتصاد محلی با بهره‌گیری از منابع و مهارت‌های محلی درصدد ایجاد تغییرات اقتصادی و کاهش فقر است. از نظر بلیکلی [2] توسعه اقتصاد محلی به عنوان فرایندی تعریف می‌شود که در آن مشارکت میان دولت‌های محلی، جامعه و گروه‌های مدنی و بخش خصوصی در جهت مدیریت منابع موجود برای ایجاد شغل و فعال کردن اقتصاد سنتی منطقه ایجاد میشود. توسعه اقتصاد محلی بر کنترل محلی، استفاده از پتانسیل‌های منابع انسانی، منابع طبیعی و فیزیکی و نهادی منطقه تأکید دارد. توسعه اقتصاد محلی دربسیج منابع، سازمانها و منابع، توسعه نهاد های جدید و سیستم های محلی را به واسطه گفتگو و اقدامات راهبردی پیشقدم میشود.

1 Rogerson
2 Blakely

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

جدول ۱. شاخص‌های اصلی توسعه اقتصادی

گروه ها	معیارها و شاخص‌ها
منابع طبیعی	۱- سطح تولید و اشتغال و صادرات ۲- ذخایر منابع طبیعی ۳- سطح اشتغال و تولید مبتنی بر منابع طبیعی
موقعیت و دسترسی به بازار محلی	۱- مقیاس و وسعت بازار محلی و ناحیه تحت پوشش ۲- اندازه بازار کل ۳- فاصله و زمان طی مسیر تا مناطق شهری (برای روستاها) ۴- ظرفیت بازارها برای پذیرش مردم محلی
زیرساخت های حمل ونقل	۱- مقیاس وسعت زیرساخت های حمل و نقل ۲- جاده ها ۳- خطوط راه‌آهن
زیرساخت های تسهیلات	۱- کیفیت خدمات ارائه شده به مشاغل ۲- کیفیت خدمات قابل دسترس برای مشاغل ۳- کیفیت خدمات ارئه شده برای جمعیت محلی
زیرساخت های فرهنگی و کیفیت زندگی	۱- امکانات و تسهیلات فرهنگی ۲- امنیت، سلامت و رفاه ۳- مالیات ۴- ساختار هزینه محلی
سرمایه گذاری	۱- مشارکت و سرمایه گذاری بخش خصوصی ۲- اختصاص سرمایه دولت محلی برای طرح های توسعه شهری

مأخذ: منابع کتابخانه ای و اسنادی

اقتصاد بازار بنابر طبیعت خود، به ایفای نقش رابطی میان تولید و مصرف تقلیل یافته‌است، وتا پیش از قرن نوزدهم صرفا لایه ای بود بیش و کم ضخیم و انعطاف پذیر، گاه نیز بسیار نازک – بین اقیانوس حیات روزمره که در زیر آن گسترده بود و مکانیسم های سرمایه‌داری که آن رابه کرات از بالا ماهرانه تحت کنترل گرفته بودند. تعداد تاریخ نگارانی که درکی روشن از این کارکرد محدود اقتصاد بازار داشته باشند، که نقش حقیقی آن با همین محدودیت مشخص و تعریف شده است، ناچیزاست. ویتولد کولا[1] از جمله آن معدود تاریخ نگارانی است که نگذاشته اند دیدشان در اثر فراز و نشیب منحنی‌های قیمت و در اثر بحران‌ها، همبستگی‌های دور و گرایش‌های وحدت بخش بازار – یعنی، باهر چیزی که افزایش منظم حجم تجارت را ملموس می سازد – تار شود. با استفاده از یکی از استعارات کولا، انسان باید مدام به درون چاه نگاه کند، به ژرف ترین آب ها، به درون حیات مادی، که به قیمت های بازار ربط دارد اما همواره از آن ها تأثیر نمی پذیرد ودر اثر آن ها تغییر نمی کند. بنابراین، هر تاریخ اقتصادی که در هر دو سطح – دهانه ی چاه و اعماق آن نوشته نشده باشد در معرض این خطر قرار دارد که به طرزی اسفناک ناقص باشد. باوجود این، شک نیست که از قرن پانزدهم تا قرن هجدهم قلمرویی که جهان زنده اقتصاد زا شکل می‌داد پیوسته گسترش یافته. منادی و سند آن تغییری به هم پیوسته در قیمت های بازار در سراسر کره خاکی است. بدان جهت که قیمتها در تمامی نقاط جهان ثبات خود را از دست داده اند: در ژاپن و چین، در هند و سراسر جهان اسلام(برای نمونه در امپراطوری ترک) ودر آن نواحی امریکا که از دیر باز طلا و نقره نقشی برعهده داشتند – یعنی، در نیواسپاین(امریکای جنوبی)، برزیل، و پرو. همه این قیمت ها کم وبیش مرتبط بودند ویکی در پی دیگری باوقفه های زمانی متفاوت تغییر کردند، این فاصله های زمانی به ندرت در سراسر اروپا

1 Witold kula

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

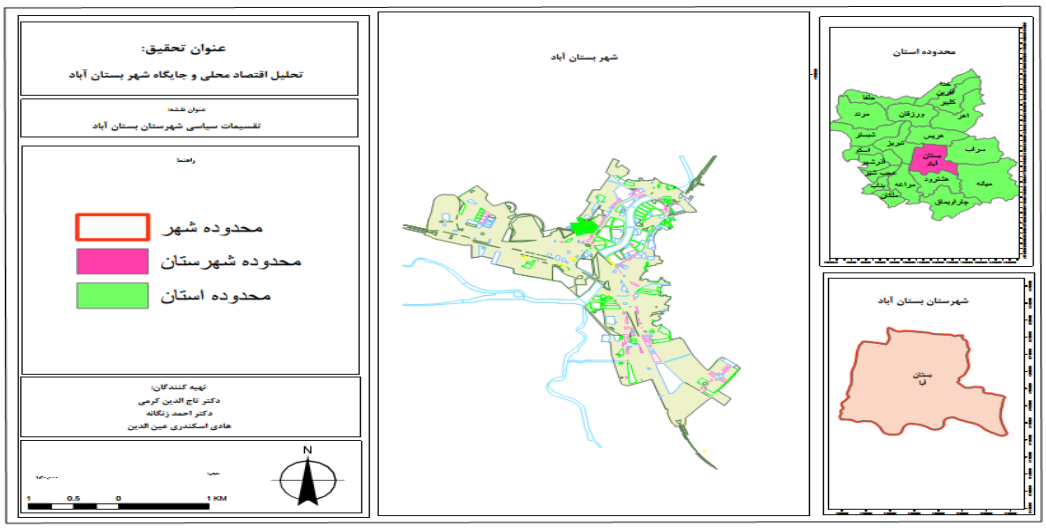
در کل به چشم آمدنی است، این جا اقتصادها پیوند نزدیکی به هم دارند، اما برعکس برای هند دست کم بیست سال به درازا کشید، چرا که تا اواخر قرن شانزدهم و اوائل قرن هفدهم خود را نشان نداد(Fernand :2011,68).

روش تحقیق

پژوهش حاضر به بررسی شرایط حاکم بر اقتصاد محدوده شهرستان بستان آباد مدنظر قرارداده، از این منظر روش‌شناسی انجام این تحقیق دارای وجهی ترکیبی هست، زیرا ضمن آن‌که بستان آباد در بستر زمان شرایطهای اقتصادی ـ اجتماعی متفاوتی تجربه کرده از روش‌های کمی و تحلیل داده‌های اقتصادی برای شناخت استفاده شده است. تحقیق حاضر به طور کلی از نظر روش مبتنی بر روش توصیفی – تحلیلی بوده که در صدد بوده علاوه بر توصیف و شناخت وضعیت موجود که موجب رکود یا توسعه اقتصادی شده است با تحلیل داده های به دست آمده جایگاه شهرستان بستان آباد را در استان آذربایجان شرقی مورد بررسی قرار دهد، و همچنین در تحقیق حاضر از فنون توصیف و تحلیل آماری، استفاده شده است. از این رو برای تهیه پایگاه داده های تحقیق، آماده سازی و تحلیل داده ها و تولید اطلاعات مورد نیاز، از, Excel، و spss استفاده شده است. بنابراین در این پژوهش در ابعاد کلان و خرد به جمع آوری دو نوع داده اقدام شده است هم از لحاظ کیفی و هم از لحاظ کمی ، داده های کیفی عمدتا برای فراهم آوردن مواد لازم جهت تحلیل سازو کارهای لازم برای تقویت اقتصاد محلی مربوط میگردد، که از طریق بررسی های کتابخانه ای و اسنادی فراهم میشوند. داده های کمی و مکانی نیز به آن دسته از داده هایی که با استفاده از محاسبات اشتغال پایه و مشارکت اقتصادی تهیه شده اطلاق می شوند که در ارتباط با عناصر محدوده های مکانی در محدوده بستان آباد قراهم شده اند.

محدوده مورد مطالعه

نام قدیم شهرستان بستان آباد کنونی اوجان بوده است(مدرس،۱۳۸۲؛۲۸). شهرستان بستان آباد با وسعت ۲۷۹۴/۹۹۷ کیلومتر مربع در ۴۵ کیلومتری شرق تبریز در مسیر جاده ترانزیتی تبریز– تهران و تبریز–سراب و اردبیل واقع شده است. این شهرستان از شمال به شهرستان هریس از جنوب به شهرستان هشترود، از غرب به شهرستان هشترود، از غرب به شهرستان تبریز، از شرق به شهرستانهای سراب و میانه و از جنوب غربی به شهرستان مراغه محدود است. این شهرستان در موقعیت ۳۸ درجه و ۹ دقیقه عرض شمالی و ۴۷ درجه و ۱۵ دقیقه طول شرقی واقع شده است. ارتفاع شهرستان بستان آباد از سطح آزاد دریا ۱۶۷۹ تا ۱۷۴۰ متر بوده است(طرح هادی بستان آباد).

شکل ۱. تقسیمات سیاسی استان آذربایجان شرقی

ماخذ: طرح جامع شهرستان بستان آباد

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

بحث و یافته‌های تحقیق

تحلیل اقتصادی از امور تولیدی استان آذربایجان شرقی و جایگاه شهر بستان آباد در سه بخش (صنعت، معدن, کشاورزی)

کارگاه‌های صنعتی

با توجه به بررسی تعداد کارگاه های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر دراستان در سال ۱۳۹۵، ۱۸۰۰ کارگاه صنعتی فعال بوده است که از این تعداد بیشترین درصد از سهم مربوط به شهرستان تبریز با ۵۰/ ۴۴ درصد می باشد. این سهم از کارگاه های صنعتی نشان دهنده تمرکز عظیم صنایع در مرکز استان یعنی شهرستان تبریز می باشد و بعد از شهرستان تبریز، شهرستان هایی که بیشترین درصد از این صنایع را به خود اختصاص داده اند شامل شهرستان آذرشهر، شبستر و بستان آباد که به نظر می رسد عامل فاصله می تواند مهمترین عامل در گسترش صنایع در این شهرستان ها باشد چون همان طور که مشخص هست شهرستان هایی که بیشترین درصد از صنایع را دارند در فاصله تا ۱۰۰ کیلومتر از شهرستان تبریز و مرکز استان قرار گرفته اند. بنابراین شهرستان تبریز با گسترش صنایع و توسعه آن در این بخش ها سعی در بازپیشرفت خود و همچنین حفظ تسلط و برتری خود بر شهرستان های مجاور دارد. حتی از این کارگاه های صنعتی ، شهرستان مراغه با وجود دومین شهرستان پرجمعیت استان بعد از شهرستان تبریز سهم خیلی ناچیزی از صنایع را به خود اختصاص داده است چیزی حدود ۳/۱۱ درصد از صنایع که از این حیث رتبه ۷ را در استان دارد. عدم توسعه صنایع در این استان شاید ناشی از سیاست های تک قطبی نگری استان باشد. بنابراین می توان نتیجه گرفت شهرستان بستان آباد دربخش صنعتی با اختصاص سهم ۷/۵۶ درصدی در استان جایگاه مناسبی به خود اختصاص داده است. شهرستان بستان آباد ودر مرکز آن شهر بستان آباد به دلیل واقع شدن در مسیر محور تجهیز یافته تبریز – تهران و قرارگیری درمسیر استان اردبیل از مسیر تبریز – بستان آباد – سراب – اردبیل و نزدیکی آن به شهر تبریز از موقعیت مناسبی برای توسعه اقتصادی برخوردار است. به دلیل نزدیکی این شهرستان به تبریز و بهره مندی از امکانات و بازار تبریز کارخانجات متعددی در مسیر محور تبریز – بستان آباد احداث گردیده است. این موقعیت شهرستان با برقراری مسیر ارتباطی آزاد راه تبریز – زنجان که در سال ۱۳۹۰ مورد بهره برداری قرار گرفت به رونق اقتصادی دربخش صنعت کمک کرده است. دوم با احداث مسیر میان بر جدید راه‌آهن یعنی مسیر تبریز – بستان آباد – میانه که بستان آباد را به راه‌آهن سراسری کشور متصل خواهد کرد باعث تشدید این موضوع خواهد شد. بنابراین این انتظار وجود دارد که در آینده نزدیک شرایط بهتری برای توسعه این شهرستان بوجود آید. هم اکنون نیز این شهرستان در حوزه جغرافیایی خود از شرایط صنعتی و معدنی نسبتا مطلوبی برخوردار است.

جدول ۲. تعداد کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن وبیشتر شهرستان‌های استان

شهرستان	تعداد کارگاه‌های صنعتی				فاصله از مرکز استان
	۱۳۹٤	۱۳۹۵	سهم(درصد)	رتبه در استان	KM
استان	۱۶۰۸	۱۸۰۰	۱۰۰/۰۰	**	**
آذرشهر	۲۲۵	۲۶۴	۱۴/۶۷	۲	۶۲
اسکو	۱۴	۱۷	۰/۹۴	۱۳	۳۶
اهر	۱۷	۱۸	۱/۰۰	۱۱	۱۲۰
بستان آباد	**۱۱۲**	**۱۳٦**	**۷/۵٦**	**٤**	**٦۰**
بناب	۶۵	۶۹	۳/۸۳	۶	۱۲۳
تبریز	۷۴۳	۸۰۱	۴۴/۵۰	۱	۰
جلفا	۱	۲	۰/۱۱	۱۹	۱۳۱
چاروایماق	۰	۱	۰/۰۶	۲۰	۱۶۶
خداآفرین	۳	۳	۰/۱۷	۱۸	۲۲۰
سراب	۲۷	۲۹	۱/۶۱	۹	۱۴۰

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

شبستر	۱۵۳	۱۸۷	۱۰/۳۹	۳	۶۶
عجب شیر	۱۵	۱۸	۱/۰۰	۱۱	۱۰۱
کلیبر	۶	۷	۰/۳۹	۱۶	۱۸۱
مراغه	۵۲	۵۶	۳/۱۱	۷	۱۴۳
مرند	۷۵	۷۹	۴/۳۹	۵	۶۸
ملکان	۱۴	۱۷	۰/۹۴	۱۳	۱۴۸
میانه	۳۹	۴۴	۲/۴۴	۸	۱۷۴
ورزقان	۴	۵	۰/۲۸	۱۷	۹۸
هریس	۲۶	۲۹	۱/۶۱	۹	۹۸
هشترود	۱۷	۱۷	۰/۹۴	۱۳	۱۲۹

مأخذ: سازمان صنعت، معدن و تجارت استان آذربایجان شرقی

معادن

بخش معدن یک تفاوت ماهیتی بادیگر بخش‌های اقتصادی دارد. این تفاوت از آنجا ناشی می شود که امکان ایجادقابلیت و فعالیت در دیگر بخش‌ها با برنامه‌ریزی و زمینه سازی و با درپیش گرفتن سیاست هایی وجود دارد، مثلا در بخش صنعت یا بازرگانی. ولی در صورتی که معدنی در منطقه ای وجود نداشته باشد دیگر چنین امکانی برای فعالیت درآن وجود نخواهد داشت. بنابراین وجود معدن در هرمنطقه ای درواقع همان قابلیت آن منطقه درمعدن بشمار می‌رود. در بررسی از تعداد کل معادن استان در سال ۱۳۹۵، تعداد ۷۲۱ معدن وجود داشته است که از این تعداد ۲۹۳ معدن فعال بوده است است، در بین شهرستان های استان نیز بیشتر تعداد از معادن در شهرستان بستان آباد با سهم درصدی ۱۳/۸۷ درصد به تعداد ۱۰۰ معدن بوده است که از این تعداد ۴۳ معدن فعال بوده است که باسهم درصدی ۱۴/۶۸ درصد در استان می‌باشد. بادرنظر داشتن توضیحات فوق در شهرستان بستان آباد ۴۳ معدن فعال وجود دارد که ۲۳ معدن پوکه معدنی باسهم استخراج سالیانه از استان به میزان ۷۴/۴ درصد و ۹ معدن سنگ گچ با سهم استخراج سالیانه از استان به میزان ۴۰ درصد و بقیه شامل معادن پرلیت، خاک صنعتی، سنگ لاشه و نمک آبی می باشد. ۷ درصد از استخراج سالیانه مواد معدنی استان در این شهرستان انجام می گیرد و ۷/۲ درصد شاغلین و ۲درصد سرمایه گذاری ثابت استان در بخش معدن در این شهرستان می باشد. لذا باید با انجام اقدامات لازم در این زمینه، از توسعه این بخش در توسعه شهر بستان آباد استفاده لازم صورت گیرد.

جدول۳.تعداد معادن شهرستان های استان در سال های ۱۳۹۵-۱۳۹٤

شهرستان	تعداد کل معادن				تعداد معادن فعال			
	۱۳۹٤	۱۳۹۵	سهم(درصد)	رتبه دراستان	۱۳۹٤	۱۳۹۵	سهم(درصد)	رتبه
استان	۶۹۵	۷۲۱	۱۰۰/۰۰	**	۲۸۵	۲۹۳	۱۰۰/۰۰	**
آذرشهر	۵۷	۵۷	۸/۰۴	۵	۳۳	۳۵	۱۱/۹۵	۲
اسکو	۴۱	۴۲	۵/۸۳	۸	۱	۱	۰/۳۴	۱۹
اهر	۲۵	۲۵	۳/۴۷	۱۲	۵	۶	۲/۰۵	۱۲
بستان آباد	**۹۵**	**۱۰۰**	**۱۳/۸۷**	**۱**	**٤۱**	**٤۳**	**۱٤/٦۸**	**۱**
بناب	۷	۷	۰/۹۷	۰/۹۷	۴	۴	۱/۳۷	۱۷
تبریز	۴۳	۵۰	۶/۹۳	۶	۱۸	۲۱	۷/۱۷	۷
جلفا	۶	۶	۰/۸۳	۲۰	۱	۱	۰/۳۴	۱۹
چارویماق	۵۶	۵۹	۸/۱۸	۳	۲۱	۲۱	۷/۱۷	۷
خداآفرین	۸	۸	۱/۱۱	۱۸	۳	۳	۱/۰۲	۱۸
سراب	۳۷	۳۸	۵/۲۷	۱۰	۱۳	۱۳	۴/۴۴	۱۰
شبستر	۳۴	۳۶	۴/۹۹	۱۱	۲۰	۲۰	۶/۸۳	۹
عجبشیر	۱۵	۱۶	۲/۲۲	۱۴	۶	۶	۲/۰۵	۱۲

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

کلیبر	۱۰	۱۰	۱/۳۹	۱۷	۵	۵	۱/۷۱	۱۴
مراغه	۴۲	۴۴	۶/۱۰	۷	۲۷	۲۷	۹/۲۲	۳
مرند	۴۲	۴۱	۵/۶۹	۹	۲۲	۲۲	۷/۵۱	۶
ملکان	۱۶	۱۶	۲/۲۲	۱۴	۷	۷	۲/۳۹	۱۱
میانه	۶۹	۷۰	۹/۷۱	۲	۲۴	۲۴	۸/۱۹	۴
ورزقان	۱۴	۱۴	۱/۹۴	۱۳	۵	۵	۱/۷۱	۱۴
هریس	۲۱	۲۲	۳/۰۵	۳	۵	۵	۱/۷۱	۴
هشترود	۵۷	۵۹	۸/۱۸	۱۶	۲۴	۲۴	۸/۱۹	۱۴

مأخذ: سازمان صنعت، معدن و تجارت استان آذربایجان شرقی

کشاورزی(زراعت و باغداری)

در زمینه تولیدات کشاورزی نیز این شهرستان بیشترین محصولات تولیدی خود شامل سیب زمینی و هویج را به بازار مرکز استان صادر می‌کند، حتی می توان گفت برای کل شهرستان در طرح توسعه و عمران آن نقش کشاورزی و دامداری متصور شده‌اند. اختصاص ۴۲/ ۳۲ درصد از اراضی زیر کشت شهرستان به کشت آبی که معادل ۴/۳۸ درصد کل اراضی استان می‌باشد مؤید نقش شهرستان در تولید محصولات آبی استان می‌باشد. همچنین نشانگر موجو منابع آبی نسبتا مناسب در شهرستان می‌باشد. منابع عمده آب کشاورزی در این شهرستان رودخانه‌های متعدد از قبیل اوجان چای، سعدآباد چای و چاهای عمیق و نیمه عمیق می‌باشد. متأسفانه باوجود منابع آبهای سطحی و مناسب بخش عظیمی از این منابع بصورت جریانات سطحی از دسترس بخش کشاورزی شهرستان خارج می شود.

جدول ٤. تعداد بهره برداری های کشاورزی شهرستان‌های استان برحسب نوع فعالیت در سال ۱۳۹۳

شهرستان	زراعت	سهم(درصد)	رتبه	باغداری	سهم(درصد)	رتبه	تولید گلخانه ای	سهم(درصد)	رتبه
استان	۱۶۵۳۹۵	۱۰۰	**	۱۲۷۳۵۳	۱۰۰	**	۱۹۳	۱۰۰	**
آذرشهر	۶۰۹۷	۳/۶۹	۱۴	۷۲۰۶	۵/۶۶	۸	۲	۱/۰۴	۱۴
اسکو	۵۶۱۸	۳/۴۰	۱۶	۶۲۷۰	۴/۹۲	۱۰	۱۶	۸/۲۹	۴
اهر	۱۴۲۶۳	۸/۶۳	۲	۹۴۴۹	۷/۴۲	۵	۳	۱/۵۵	۱۲
بستان آباد	۱۰۱۲۹	۶/۱۲	۶	۶۵۴۵	۵/۱۴	۹	۱۳	۶/۷۴	۵
بناب	۵۸۲۵	۳/۵۲	۱۵	۵۴۰۶	۴/۲۴	۱۱	۶	۳/۱۱	۹
تبریز	۱۱۷۹۰	۷/۱۳	۵	۸۷۰۱	۶/۸۳	۶	۵۵	۲۸/۵۰	۱
جلفا	۲۰۰۷	۱/۲۱	۲۰	۳۶۱۰	۲/۸۳	۱۴	۴	۲/۰۷	۱۰
چاروایماق	۵۴۴۸	۳/۲۹	۱۷	۸۶۹	۰/۶۸	۲۰	۰	۰/۰۰	۲۰
خداافرین	۱۲۵۴۰	۲/۸۳	۱۸	۱۰۹۱	۰/۸۶	۱۹	۲	۱/۰۴	۱۴
سراب	۶۴۴۴	۷/۵۸	۴	۲۸۷۰	۲/۲۵	۱۶	۳	۱/۵۵	۱۲
شبستر	۳۹۵۰	۳/۹۰	۱۳	۱۱۶۵۴	۹/۱۵	۴	۲۲	۱۱/۴۰	۳
عجب شیر	۶۷۵۹	۲/۳۹	۱۹	۴۸۴۸	۳/۸۱	۱۲	۱۰	۵/۱۸	۷
کلیبر	۸۹۷۴	۴/۰۹	۱۲	۲۶۵۷	۲/۰۹	۱۸	۱	۰/۵۲	۱۷
مراغه	۱۳۴۱۶	۵/۴۳	۷	۱۳۶۹۷	۱۰/۷۶	۱	۱۱	۵/۷۰	۶
مرند	۸۴۱۴	۸/۱۱	۳	۱۱۷۴۴	۹/۲۲	۳	۲۹	۱۵/۰۳	۲
ملکان	۱۵۰۲۴	۵/۰۹	۹	۱۲۰۱۹	۹/۴۴	۲	۲	۱/۰۴	۱۴
میانه	۷۲۷۱	۹/۰۸	۱	۸۵۸۲	۶/۷۴	۷	۹	۴/۶۶	۸
هریس	۸۵۲۷	۴/۴۰	۱۱	۲۷۵۰	۲/۱۶	۱۷	۴	۲/۰۷	۱۰
هشترود	۸۲۱۵	۵/۱۶	۸	۳۰۶۲	۲/۴۰	۱۵	۱	۰/۵۲	۱۷
ورزقان		۴/۹۷	۱۰	۴۳۲۵	۳/۴۰	۱۳	۱	۰/۵۲	۱۷

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

بررسی میزان بیکاری و مشارکت اقتصادی شهرستان‌های استان و جایگاه شهرستان بستان آباد سال ۱۳۹۵

بابررسی میزان مشارکت اقتصادی در شهرستان‌های استان در سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که بیشترین میزان از مشارکت اقتصادی مربوط به شهرستان ملکان با ۴۲/۷۶ درصد می‌باشد. بیشترین میزان بیکاری در مناطق شهری نیز متعلق به شهرستان ملکان با ۲۳/ ۲۵ درصد است. اگر بخواهیم شهرستان بستان آباد را با این شهرستان مورد مقایسه قرار دهیم بخوبی مشخص خواهد شد که شهرستان بستان آباد نه تنها از لحاظ مشارکت اقتصادی وضع خوبی دارد بلکه از نظر نرخ بیکاری نیز در سطح شهرستان های استان جایگاه ۱۲ را از بین ۱۹ شهرستان استان دارد که می توان گفت وضعیت این شهرستان نسبت به شهرستان های دیگر در وضعیت خوبی قرار دارد این به دلیل وجود صنایع کوچک در این شهرستان و سهم خوب کشاورزی از میزان درآمد خالص شهرستان می باشد و درنقاط روستایی نیز شهرستان بستان اباد با ۵/۴۴ درصد بیکاری رتبه آخر را دراستان دارد که میتوان گفت وجود زمین های مرغوب و کشت آبی در نقاط روستایی این شهرستان مهمترین دلیل باشد.

محاسبه نرخ مشارکت اقتصادی

عبارت است از نسبت جمعیت فعال (شاغل و بیکار) ۱۰ ساله وبیشتر (یا ۱۵ ساله و بیشتر) به جمعیت در سن کار، ۱۰ ساله و بیشتر (یا ۱۵ ساله و بیشتر)، ضرب در ۱۰۰.

$$\text{نرخ مشارکت اقتصادی} = \frac{\text{جمعیت فعال 10 ساله و بیشتر (یا 15 ساله و بیشتر)}}{\text{جمعیت 10 ساله و بیشتر (یا 15 ساله و بیشتر)}} \times 100$$

عبارت است از نسبت جمعیت بیکار به جمعیت فعال (شاغل و بیکار)، ضرب در ۱۰۰.

$$\text{نرخ بیکاری} = \frac{\text{جمعیت بیکار ۱۰ و بیشتر (یا ۱۵ ساله و بیشتر)}}{\text{جمعیت فعال ۱۰ ساله و بیشتر (یا ۱۵ ساله و بیشتر)}} \times ۱۰۰$$

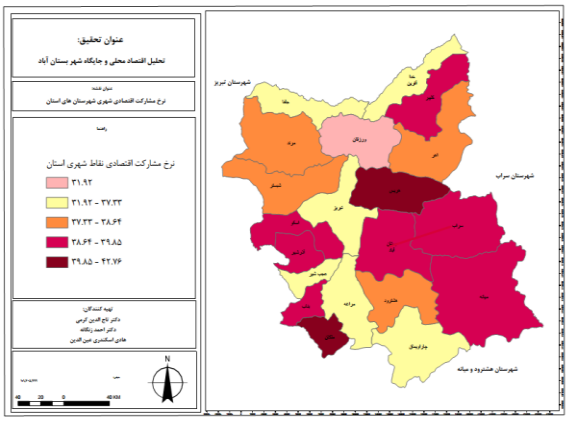
جدول ۵. نرخ مشارکت اقتصادی و نرخ بیکاری شهری و روستایی شهرستان های استان سال ۱۳۹۵

شهرستان	شهری				روستایی			
استان	نرخ مشارکت اقتصادی	رتبه	نرخ بیکاری	رتبه	نرخ مشارکت اقتصادی	رتبه	نرخ بیکاری	رتبه
استان	۳۷/۵۶	**	۱۴/۵۱	**	۴۱/۱۹	**	۱۱/۲۳	**
آذرشهر	۳۸/۹۳	۸	۸/۱۱	۱۹	۴۳/۳۸	۴	۶/۴۹	۱۷
اسکو	۳۹/۲۳	۵	۹/۷۰	۱۸	۴۲/۰۹	۶	۷/۷۳	۱۳
اهر	۳۸/۳۴	۱۲	۱۷/۸۴	۶	۴۰/۳۷	۱۳	۹/۵۴	۱۱
بستان آباد	۳۹/۸۵	۳	۱۳/۰۳	۱۲	۴۰/۷۹	۱۰	۵/۴۴	۱۹
بناب	۳۹/۲۵	۴	۱۱/۶۱	۱۴	۴۲/۶۰	۵	۱۶/۱۹	۶
تبریز	۳۶/۹۸	۱۵	۱۴/۳۴	۹	۴۱/۲۳	۹	۶/۸۹	۱۵
جلفا	۳۶/۷۱	۱۶	۱۱/۷۵	۱۳	۳۵/۷۰	۱۹	۹/۴۴	۱۲
چاروایماق	۳۵/۳۰	۱۹	۱۶/۰۳	۷	۴۰/۶۷	۱۲	۱۶/۲۱	۵
خداآفرین	۳۷/۳۳	۱۴	۱۱/۲۳	۱۵	۳۵/۱۹	۲۰	۷/۱۴	۱۴
سراب	۳۸/۸۰	۹	۱۰/۳۷	۱۷	۳۹/۹۶	۱۴	۶/۸۶	۱۶
شبستر	۳۸/۳۸	۱۱	۷/۷۰	۲۰	۳۹/۲۵	۱۵	۴/۰۸	۲۰
عجب شیر	۳۶/۴۴	۱۷	۱۰/۷۱	۱۶	۵۰/۰۸	۲	۶/۰۲	۱۸
کلیبر	۳۸/۹۴	۷	۱۹/۵۲	۴	۳۸/۱۸	۱۸	۱۳/۶۳	۸
مراغه	۳۶/۲۱	۱۸	۱۸/۰۵	۵	۴۰/۷۸	۱۱	۱۷/۸۹	۳
مرند	۳۸/۱۲	۱۳	۱۳/۳۹	۱۱	۴۱/۹۶	۱۶	۱۱/۰۲	۹
ملکان	۴۲/۷۶	۱	۲۵/۲۳	۱	۳۸/۸۵	۷	۱۸/۹۶	۲

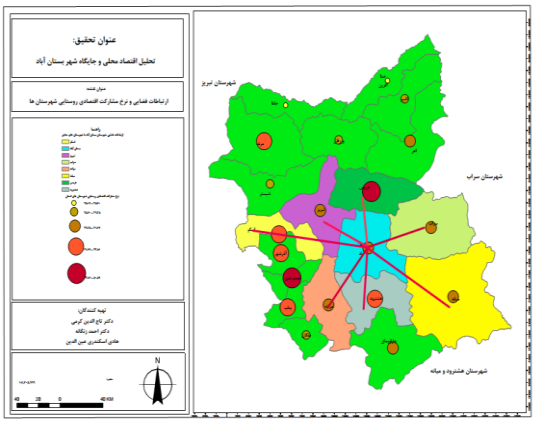
[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

میانه	۳۹/۰۳	۶	۲۴/۰۲	۲	۴۱/۶۷	۸	۱۶/۵۲	۴
ورزقان	۳۱/۹۲	۲۰	۱۳/۵۰	۱۰	۳۸/۸۵	۱۷	۱۴/۴۷	۷
هریس	۴۲/۰۶	۲	۱۴/۷۵	۸	۵۰/۵۹	۱	۹/۶۸	۱۰
هشترود	۳۸/۶۴	۱۰	۲۲/۰۵	۳	۴۳/۸۶	۳	۲۵/۵۵	۱

مأخذ: مرکز آمار ایران

شکل ۲.نرخ مشارکت اقتصادی شهری

شکل ۳. نرخ مشارکت اقتصادی روستایی شهرستان‌های استان

جمع بندی بررسی امور تولیدی شهرستان‌های استان و جایگاه شهرستان بستان آباد در منطقه

با بررسی امور تولیدی استان در بخش های مختلف اقتصادی بخصوص در سه بخش صنعت، معدن و کشاورزی مشخص شده است که در بخش هایی که نیاز به سرمایه‌گذاری در محل وجود دارد شهرستان تبریز به عنوان مرکز استان این سرمایه‌گذاری را به خود اختصاص داده است ولی در بخش هایی که نیاز به قابلیت و توان های محیطی و منابع محیطی است بخصوص در بخش معدن، بیشتر، شهرستان های دیگر دراین زمینه پیشرو هستند. با توجه به بررسی تعداد کارگاه های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر دراستان در سال ۱۳۹۵، ۱۸۰۰ کارگاه صنعتی فعال بوده است که از این تعداد بیشترین درصد از سهم مربوط به شهرستان تبریز با ۵۰/ ۴۴ درصد می باشد. این سهم از کارگاه های صنعتی نشان دهنده تمرکز عظیم صنایع در مرکز استان یعنی شهرستان تبریز می باشد و بعد از شهرستان تبریز، شهرستان هایی که بیشترین درصد از این صنایع را به خود اختصاص داده اند شامل شهرستان آذرشهر، شبستر و بستان آباد که به نظر می رسد عامل فاصله می تواند مهمترین عامل در گسترش صنایع در این شهرستان ها باشد چون همان طور که مشخص هست شهرستان هایی که بیشترین درصد از صنایع را دارند در فاصله تا ۱۰۰ کیلومتر از شهرستان تبریز و مرکز استان قرار گرفته اند. یکی دیگر از مشکلاتی که در شهرستان ها وجود دارد عدم گسترش صنایع بزرگ در شهرستان ها است و بیشتر این کارخانجات در مرکز استان مستقر شده اند مانند کارخانه تراکتور سازی، ماشین سازی و... اما در زمینه امور مربوط به معادن با توجه به آماری که توسط مرکز آمار و سازمان صنایع و معادن در استان آذربایجان شرقی منتشر شده است از تعداد کل معادن استان در سال ۱۳۹۵، تعداد ۷۲۱ معدن وجود داشته است که از این تعداد ۲۹۳ معدن فعال بوده است ، در بین شهرستان های استان نیز بیشتر تعداد از معادن در شهرستان بستان آباد با سهم درصدی ۱۳/۸۷ درصد به تعداد ۱۰۰ معدن بوده است که از این تعداد ۴۳ معدن فعال بوده است که باسهم درصدی ۱۴/۶۸ درصد در استان می باشد. ولی تعداد زیادی از معادن در استان هستند که غیرفعال مانده اند و بهره برداری اصولی از آنها نمی شود.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

نقش غالب اقتصادی بستان آباد(روش LQ)

به منظور بررسی و تعیین عملکرد و نقش غالب بستان آباد در وضع موجود از مدل‌های اقتصادی استفاده شده است. فعالیت های اقتصادی امکان ادامه زندگی و توسعه را برای هرشهر به وجود می آورند و مدل های اقتصادی امکان تحلیل و بررسی این فعالیت‌ها را فراهم آورده است. در گزارش حاضر از روش تحلیل ضریب مکانی (LQ) به منظور بررسی وضعیت اقتصادی بستان آباد نسبت به استان و تحلیل تحولات اقتصادی این شهر استفاده شده است. در این روش پایه اقتصادی شهر به معنای بخش اصلی اقتصاد یک شهر شناخته شده و سهم آن در کل تولید و اشتغال در بخش های مختلف اقتصادی شهر است. بر این اساس نخست در شهر موردنظر فعالیت پایه شناسایی می شود، باید تأکید کرد که فعالیت پایه لزوما به معنای تنها یک رشته مشخص از فعالیت های اقتصادی نیست، بدین منظور از رابطه LQ استفاده می شود.

$$LQ = \frac{\text{اشتغال در فعالیت } i \text{ در بستان آباد}}{\text{اشتغال کل بستان آباد}} \Big/ \frac{\text{اشتغال در فعالیت } i \text{ در استان}}{\text{کل اشتغال استان}}$$

تفسیر LQ

تفسیر نتایج به دست آمده از روش LQ بسیار ساده است. عموما سه نتیجه برای LQ ممکن است. این نتایج به شرح زیر است:

LQ<۱:حالت اول

LQ=۱:حالت دوم

LQ>۱:حالت سوم

منظور از حالت اول این است که اگر LQ کوچکتر از ۱ باشد کل اشتغال تبعی است.

بنابراین کمتر از ۱ نشان می دهد که اشتغال محلی در صنعت iام کمتر از حد انتظار است. لذا صنعت محلی یاد شده نخواهد توانست نیاز اقتصاد محلی به خدمات یا کالاهای آن صنعت را برطرف سازد.

حالت دوم نیز به معنای تبعی بودن کل اشتغال است.

در حالت سوم اگر LQ بزرگتر از ۱ باشد قسمتی از اشتغال پایه است. بنابراین بزرگتر از ۱ شواهدی از وجود اشتغال پایه در صنعت iام دارد، که تحلیل گر نتیجه خواهد گرفت که اشتغال محلی بیش از اشتغال مورد انتظار است و بنابراین اشتغال مازاد بر مقدار مورد انتظار اشتغال پایه است. در این گزارش به تحلیل LQ بستان آباد با استان آذربایجان شرقی پرداخته شده و نتایج آن در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ٦. وضعیت اشتغال پایه بستان آباد نسبت به استان

تعداد شاغلین در بخش های اقتصادی	تعداد شاغلین در بستان آباد	تعداد شاغلین در استان آذربایجان شرقی	LQ بستان آباد
کشاورزی	۱۲۱۰۸	۲۴۱۹۵۹	۱/۳۸
معدن	۴۵	۳۷۶۵	۰
تولید صنعتی	۷۵۲۲	۲۳۶۰۹۳	۰/۸۷
حمل و نقل و نبارداری	۳۷۳۶	۸۴۰۵۲	۰/۸۱
عمده فروشی و خرده فروشی	۲۰۹۴	۱۲۹۳۱۹	۰/۴۴
جمع شاغلین در این بخش ها	۲۵۵۰۵	۶۹۵۱۸۸	–

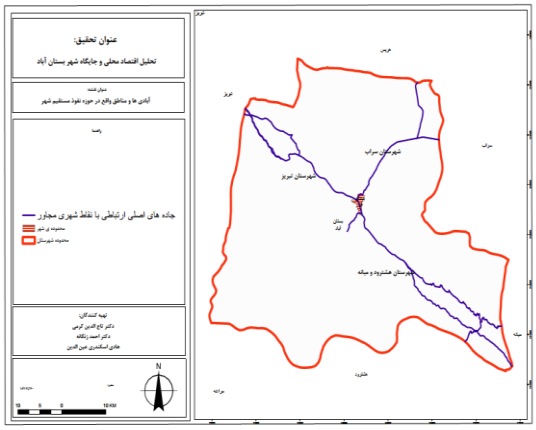
منبع:(نویسندگان،۱۳۹۸)

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

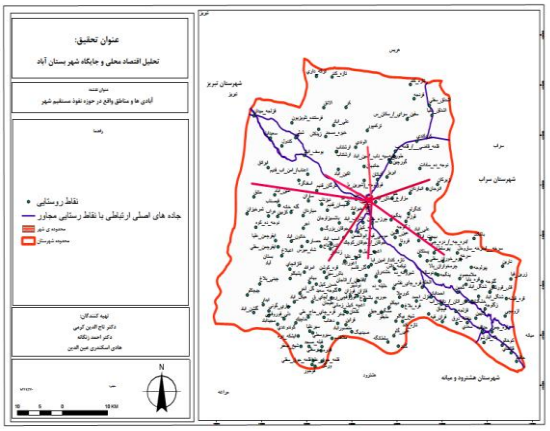
براساس جدول در بخش کشاورزی مقدار LQ بیشتر از ۱ می باشد که نشان دهنده پایه ای بودن این بخش در بستان آباد می باشد.

آبادی ها و مناطق واقع در حوزه‌ی نفوذ مستقیم شهر بستان آباد

هر شهری به عنوان مرکز شهرستان، در زمینه مسائل اداری، حتی دورترین نقاط جمعیتی آن شهرستان را به نحوی تحت نفوذ خود قرار می دهد، در حالیکه ممکن است همان نقاط جمعیتی از لحاظ عوامل دیگری در حوزه نفوذ شهر دیگری قرار گیرند. بدین ترتیب، عامل سیاسی- اداری به نحوی تمامی نقاط جمعیتی یک شهرستان را در حوزه نفوذ مرکز آن شهرستان قرار می‌دهد. با بررسیهای انجام شده و کوهستانی بودن منطقه امکان دسترسی روستاها به یکدیگر و شهرها مشکل است و از جهت غرب شهر بستان آباد موانع طبیعی مانع ارتباط راحتر روستاها به شهر دیگری می شود. ولی روستاهایی که در شرق بستان آباد واقع شده اند از شهر تیکمه‌داش می‌توانند خدمات بگیرند.

شکل ٤. حوزه نفوذ بستان آباد با شهرهای مجاور
منبع:(نویسندگان،۱۳۹۸)

شکل ٥. حوزه نفوذمستقیم شهرستان با نقاط روستایی
منبع:(نویسندگان،۱۳۹۸)

ارتباط با نقاط شهری مجاور

حمل و نقل برون شهری هر مرکز جمعیتی با سایر مراکز به اشکال مختلفی صورت می‌گیرد که به فراخور شرایط طبیعی و اقتصادی هر کشور متفاوت است. اشکال مختلف حمل و نقل بین شهری عبارتند از:

۱- راههای زمینی (آسفالته، شوسه و خاکی) ۲- راههای هوایی ۳- راه آهن ۴- راههای دریایی.

حمل و نقل در شهر بستان آباد صرفا از طریق راههای زمینی صورت می گیرد

راههای زمینی

در شهرستان بستان آباد، راههایی که پیوند دهنده بستان آباد با سایر نقاط می باشد، به شرح زیر است:

جاده ترانزیت تهران- تبریز: این راه بستان آباد را از یک طرف به تبریز و از طرف دیگر به میانه و نهایتا تهران ارتباط می دهد.

راه بستان آباد- سراب: این راه شهرستان بستان آباد را به سراب و یا به عبارتی دو استان آذربایجان شرقی و اردبیل را به هم پیوند می دهد.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

نتیجه‌گیری

شهرستان بستان آباد یکی از شهرستان های مرکزی استان است که از نظر تقسیم بندی منطقه ای طرح آمایش، در دامنه شمالی رشته کوه سهند واقع شده است. این شهرستان در واقع یکی از محورهای توسعه محلی است و نقش مهمی در اقتصاد استان برعهده دارد.

این شهرستان به دلیل قابلیت های فراوان توسعه و به دلیل تأثیراتی که در حوزه منطقه ای مرکزی استان دارد از سطح کشش پذیری بالایی برخوردار است. این امر سبب رشد سریع جمعیت بخصوص در شهر بستان آباد شده است. این رشد جمعیت در نقاط روستایی شهرستان منفی بوده و قابل ملاحظه نمی باشد. به دلیل وجود امکانات و قابلیت های مناسب شهرستان بخصوص در زمینه کشاورزی و صنعتی، مهاجرت از روستا به شهر نسبت به شهرهای دیگر استان کمتر بوده و عمده مهاجرت به شهرستان از شهرستان های همجوار و عمدتا به نقاط شهری شهرستان یعنی شهر بستان آباد صورت می گیرد. با توجه به وجود امکانات و قابلیت های توسعه، نرخ مشارکت شهرستان بستان آباد نسبت به متوسط استان بالاتر و نرخ بیکاری شهرستان طی سالهای گذشته همواره کمتر از متوسط استان بوده است که حاکی از آن است که نیروی انسانی در این شهرستان در وضعیت مطلوبی قرار دارد. فعالیت عمده کشاورزی این شهرستان به ترتیب زراعت و باغداری ودامپروری است. زراعت آن عمدتا به صورت دیم و مبتنی بر زراعت سنتی است. باغداری این شهرستان با محوریت پرورش سیب نسبت به سایر نقاط استان از وضعیت خوبی برخوردار نبوده به طوری که از لحاظ باغداری و تولید محصولات باغی رتبه های آخر استان را به خود اختصاص داده است. دامپروری شهرستان نیز بطور عمده سنتی با محوریت دام های کوچک (گوسفند وبز) می باشد. با این حال از لحاظ تولیدات دامی رتبه خوبی در بین شهرستان های استان دارد. وجود قابلیتها در کشاورزی شهرستان زمینه گسترش و تولید صنایع تبدیلی کشاورزی را در این شهرستان فراهم آورده است، براساس نتایج مطالعات انجام شده در این منطقه، با انجام سرمایه گذاری در طرح های آب و خاک و توسعه شبکه آب رسانی قسمت اعظمی از اراضی دیم منطقه را به آبی تبدیل نمود و بر رونق فعالیت های شهرستان افزود. بستان آباد به دلیل همجواری با شهرستان تبریز و واقع شدن بر محور توسعه صنعتی ورودی تبریز و محور توسعه ملی و فراملی از جایگاه ویژه ای از نظر توسعه فعالیت های صنعتی برخوردار است. فعایت غالب در شهرستان بستان آباد بر صنایع تبدیلی کشاورزی و دامی استوار است و سایر فعالیت های صنعتی اهمیت کمتری در اقتصاد شهرستان داشته اند. از ۴۳ معدن فعال در شهرستان بستان آباد در سال ۱۳۹۵ ، ۸ نوع ماده معدنی استخراج می شود که مهمترین آنها گچ، پوکه، پرلیت، سنگ لاشه، خاک صنعتی و نمک آبی می باشد، که متأسفانه به دلیل کمبود واحدهای فرآوری مواد معدنی و صنایع پایین دستی، بخش اعظم این مواد معدنی به صورت خام از شهرستان خارج می شود.

وجودشبکه حمل و نقل جاده ای در این شهرستان جهت هدایت بار و مسافر از قابلیت های مهم این شهرستان محسوب می شود. واقع شدن شهرستان در مسیر سراسری به اروپا و استان اردبیل، وجود پایانه های حمل و نقل بار و مسافر، امکان ترانزیت کالا و بار را به سایر نقاط استان، کشور و اروپا فراهم آورده است. در شهرستان بستان آباد با بررسیهای انجام شده و کوهستانی بودن منطقه امکان دسترسی روستاها به یکدیگر و شهرها مشکل است و از جهت غرب شهر بستان آباد کوه سهند مانع ارتباط روستاها به شهر دیگری می شود. ولی روستاهایی که در شرق بستان آباد واقع شده اند از شهر تیکمه‌داش می توانند خدمات بگیرند. بنابراین میتوان گفت روستاهایی که در جهت غرب شهرستان بستان آباد واقع شده اند میزان تولیدات کشاورزی آنها درحد مصرف محل خودشان است و عملا تأثیری بر اقتصاد شهر بستان آباد ندارند که محصولات خود را برای روستاها و شهرهای دیگر صادر کنند.

در زمینه ارتباط با سایر شهرهای مجاور شهرستان با توجه به اینکه شهرستان بستان آباد در محور ارتباطی بین زنجان – تبریز و اردبیل – سرعین قرار گرفته است میتوان گفت این شهر میتواند در زمینه جذب توریست و گردشگر موفق عمل کند و از طریق سرمایه گذاری در این منطقه باعث رشد و رونق شهری شود. بیشترین مراودات اقتصادی این شهرستان با

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

شهرهای تبریز، سراب، میانه و هشترود صورت میگیرد. حتی بسیاری از تولیدات کشاورزی این شهرستان به دلیل نبود میادین تره بار مستقیما به شهر تبریز منتقل میشود که می توان گفت در این زمینه نیاز به سرمایه گذاری در محل وجود دارد. در این راستا با توجه به نتایج یافته های تحقیق پیشنهاداتی به شرح زیر ارائه می گردد:

– با توجه به اینکه بستان آباد خط ارتباطی بین شهرهای تبریز با استانهای اردبیل و زنجان می باشد لذا پیشنهاد می گردد با ایجاد فضای سبز در این شهر علاوه بر تامین کمبود فضای سبز در شهر و رساندن سرانه فضای سبز به سرانه استاندارد کشوری، مسافرین و گردشگران به راحتی از امکانات ان استفاده نمایند. این خود عامل بسیار مهمی در توسعه اقتصادی این شهر بشمار میرود.

– اختصاص تسهیلات ویژه جهت تشویق سرمایه گذاری در احداث واحدهای صنعتی بزرگ در شهرستان

– باتوجه به نبود میادین تره بار در این شهر، که باعث میشود تولیدات کشاورزی مستقیما به میادین تره بار تبریز منتقل شود پیشنهاد میشود در این شهر سرمایه گذاری های لازم در این زمینه صورت گیرد تا سود حاصل از این کار عاید خود شهر باشد.

– ارتقاء سطح شبکه ارتباطی بستان آباد – سراب – اردبیل و امتداد آن تا آستارا، به دلیل ارتباطات اقتصادی که شهر بستان آباد با این شهرها دارد.

تشکر و قدر دانی

حمد و سپاس مخصوص خداوندی است که به انسان قدرت اندیشیدن عطا فرمود تا در راستای کشف حقایق علمی قدم بردارد. ضمن سپاس از تمامی کسانی که بنده را در نگارش این مقاله یاری کرده اند از جمله ادارات شهرستان و اساتید محترم از جمله آقای دکتر تاج الدین کرمی و آقای دکتر احمد زنگانه، امید است با استعانت از درگاه خداوند متعال با آینده نگری و تحلیل مسائل شهری رویکردی نو در برنامه ریزی شهری بوجود بیاید. و من الله توفیق

منابع

احمدی پور، زهرا، قادری حاجت، مصطفی (۱۳۹۵)، ساماندهی و آمایش سیاسی فضای شهری، شهرسازی، چاپ دوم، سازمان تدوین و کتب علوم انسانی (سمت)، تهران.

آنامراد نژاد، رحیم بردی و همکاران (۱۳۹۲) «نقش مشارکت مردمی در اقتصاد و مدیریت شهری»، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، شماره سوم

اداره راه و شهرسازی شهرستان بستان آباد، (۱۳۹۷)، شبکه معابر شهری.

برودل، فرناند (۱۳۷۲)، «سرمایه داری و حیات مادی ۱۸۰۰ – ۱۴۰۰»، ترجمه بهزاد باشی؛ نشر، نشرنی، تهران.

برودل، فرناند (۱۳۸۰)، «بازنگری در تمدن مادی و سرمایه داری»، ترجمه فیروز مهاجر؛ نشر دیگر، تهران.

برودل، فرناند (۱۳۸۸)، «پویایی سرمایه داری» کتاب آمه؛ تهران

بابایی اقدم، فریدون (۱۳۸۹)، (نقش مدیریت در توسعه گردشکری؛ مطالعه موردی کرمانشاه)،پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیای طبیعی.

حسینی نیا، غلامحسین، سفیدبری، لیلا (۱۳۹۴)، تدوین الگوی توسعه منطقه ای براساس استراتژی توسعه اقتصاد محلی، چارمین کنفرانس بین المللی مدیریت و حسابداری، تهران، مرکز همایشهای رازی.

زنگنه شهرکی، سعید، حسینی، سید علی (۱۳۹۲) «مدیریت اقتصاد شهر با تأکید بر مالیات محلی و متغیرهای مؤثر برآن»، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، شماره دوم

شهرداری شهرستان بستان آباد، (۱۳۹۵)، گزارش طرح جامع، (وضع موجود)

طرح جامع شهرستان بستان آباد، (۱۳۹۳)

طرح هادی شهرستان بستان آباد، (۱۳۷۲)

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

طرح توسعه و عمران شهرستان بستان آباد، (۱۳۹۲)
کاستلز، مانوئل (۱۳۸۲) «عصر اطلاعات و پیدایش جامعه ی شبکه ای»، نشر طرح نو
مجتهد زاده، غلامحسین (۱۳۸۸)، اصول و روش‌های برنامه‌ریزی شهری، شهرسازی، چاپ اول، انتشارات پیام نور، تهران.
مالجو، محمد (۱۳۸۳)، «از افول حیات مادی تا جهانی شدن سرمایه» شماره ۴۳(isc) از ۳۵ تا ۴۸
فرهمند، شکوفه و همکاران (۱۳۹۲)، «توزیع فعالیت های اقتصادی در شهر اصفهان»، فصلنامه پژوهش های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، سال سیزدهم، شماره اول، ۱۵۳ – ۱۳۳
مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵)، نتایج تفصیلی شهرستان های استان آذربایجان شرقی
مرکز آمار ایران، (۱۳۹۵)، نتایج تفصیلی شهرستان بستان آباد
مرکز آمار ایران، (۱۳۹۵)، سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان بستان آباد
Ghomashchi, V.(1993),' PropertyDevelopment as a Response toUrban Regeneration?' Paper presented in the 8th AESOP Congress, Istanbul: Turkey.
Lahsaeezadeh, A. (2006). Jame'eh Shenasi- ye Abadan [Abadan Sociology], 2nd Pub.Tehran: Kianmehr Publication.
Lawless, P. (1991), Urban policy in the Thatcher decade: English inner-city poli<y,
Lawless, P. (1989), Britain's Inner Cities, London: Paul Olapman Publishing
Madanipour A. (1990), The Study of Urban Form, UnpublishedPhD Thesis,Newcastle University
McArthur A., (1993), Community Pannership a Formula for Neighbourhood Regeneration in I990s, Community Development Journal, Vol. 28, No. 4, pp. 305-315.
Moore C. and Richardson J., (1989) Local Partnership and the Unemployment Crisis in Britain, London: Unwin Hyman
No.4, pp. 269-279.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]